

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра Готельно-ресторанного та туристичного бізнесу

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

2020р.

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавра
зі спеціальності 242 «Туризм»**

за темою:

**«АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО
ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ»**

Виконавець

Студентка IV курсу групи 10
факультету ЦЗФН

Романова Ксеня Вадимівна

Науковий керівник

к.е.н. доцент

Михайлюк Олена Леонідівна

Одеса 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТУРИСТИЧНОЇ І БАЛЬНЕОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	6
1.1. Сутність понять: туризм, лікувально-оздоровчий туризм, бальнеологія, лікувальні ресурси, рекреаційні ресурси	6
1.2. Досвід країн світу у розвитку та організації бальнеологічних турів	13
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПОТЕНЦІАЛУ ДЛЯ РОЗВИТКУ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ	26
2.1. Природно-ресурсний потенціал санаторно-курортного господарства.....	26
2.2. Аналіз розвитку санаторно-курортного господарства в Україні. .	30
2.3. Регіональний аналіз розвитку санаторно-курортного господарства	39
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ	54
3.1. Використання європейського досвіду для розвитку сфери лікування та оздоровлення	54
3.2. Інструменти маркетингової політики для подальшого розвитку санаторно-курортного господарства в Україні	57
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ	73

ВСТУП

Актуальність теми. Лікувальні властивості багатьох природних факторів відомі з найдавніших часів, примітивні споруди для водолікування в місцях виходу мінеральних вод були свого роду прототипами бальнеологічних курортів. Чутки про лікувальні властивості деяких вод поширювались далеко за межі відповідних місцевостей, приваблюючи багато хворих. «Чудодійні» джерела та інші лікувальні фактори ставали основою лікувальних таємниць храмів, нерідко були предметом релігійного культу.

В Україні санаторно-курортна справа є одним з найдавніших видів рекреації. З XIX ст. відомі бальнеологічні курорти Передкарпаття та Закарпаття, Поділля, Полтавщини, грязьові курорти Криму та Одещини, які зазнали особливого розвитку у XX ст. Так, перші заклади в Україні, які почали функціонувати, використовуючи мінеральну воду для лікування, виникли у Шклі (1576), Трускавці (1827), Одесі (1829), Бермінводах (1862), Моршині (1877); лікувальні властивості грязей - на узбережжі Куяльницького лиману (1833), поблизу Голої Пристані (Гопрі) (1895).

Система санаторно-курортних закладів розвивалась в межах державної системи охорони здоров'я, її послуги були соціально орієнтованими і достатньо дешевими для громадян (за рахунок фонду соціального страхування та інших джерел фінансування). Але недостатньо розвинена матеріально-технічна база галузі, її низька пропускна спроможність і застаріле обладнання, навіть при високій кваліфікації персоналу і досконалості методик профілактики та лікування, робила санаторно-курортні заклади важко доступними для більшості населення.

В ринкових умовах сьогодення санаторно-курортна справа в Україні зазнає структурних змін. В першу чергу вони торкнулися організаційно-управлінських засад: зростаюча комерціалізація діяльності, вихід на ринок санаторно-курортної пропозиції, подальша сегментація даного ринку

відповідно до змін попиту обумовили зміну форм власності (зокрема, розширилась колективна та приватна складові) та управлінської структури.

Теоретичне підґрунтя дослідження функціонування вітчизняної санаторно-курортної сфери у сучасних умовах закладено у працях Н. Ведмідь [1], В. Гуменюка [2], А. Мазаракі [3], О. Нежнік [4] та ін. Суб'єкти цієї сфери з позиції системного аналізу розглядаються як складні адаптивні системи, що характеризуються такими властивостями: складаються з підсистем, які також є складними адаптивними системами; є відкритими системами, тобто взаємодіють із зовнішнім середовищем.

Дослідження щодо вивчення та аналізу природно-рекреаційних ресурсів були здійснені Войтович С. [5], Коваленко Н. [6]. Україна має великі рекреаційні ресурси, до яких належать географічні об'єкти, що використовуються чи можуть бути використані для відпочинку, туризму, лікування, оздоровлення населення. Але сучасний стан господарювання вітчизняних підприємств санаторно-курортного комплексу характеризується нестійкими тенденціями функціонування, що в основному обумовлюється сезонними коливаннями попиту, недостатнім рівнем якості обслуговування та організаційним консерватизмом процесу управління. Саме це обумовлює актуальність вивчення цього питання з метою розроблення рекомендацій для покращання санаторно-курортної справи в Україні.

Об'єкт дослідження - об'єкти санаторно-лікувального господарства України.

Предмет дослідження - процес розвитку та вдосконалення санаторно-лікувального господарства України.

Мета кваліфікаційної роботи - визначити потенціал функціонування санаторно-курортної галузі як складової туристичної індустрії та проаналізувати стан і перспективи її розвитку в Україні.

Для досягнення мети, поставлено наступні **завдання**:

- дослідити сутність туристичної та бальнеологічної справи;
- проаналізувати природно-ресурсний потенціал для санаторно-курортного господарства в Україні;
- вивчити регіональне розмаїття бальнеологічних курортів в Україні;
- оцінити потенціал функціонування санаторіїв в Україні;
- оцінити регіональну специфіку санаторно-курортних закладів України;
- окреслити перспективи впровадження інструментів маркетингової політики для подальшого розвитку санаторно-курортного господарства в Україні.
- запропонувати використання європейського досвіду для розвитку сфери лікування та оздоровлення;
- визначити інструменти маркетингової політики для подальшого розвитку санаторно-курортного господарства в Україні.

Інформаційну базу дослідження склали: Закон України “Про туризм”, праці вітчизняних авторів, а також інформація з офіційних сайтів міжнародних клінік щодо ціноутворення, статистична інформація з офіційного сайту держкомстату України.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається з трьох розділів, містить 11 таблиць, 10 малюнків, висновки і пропозиції. Список літератури складається з 67 найменувань.

Висновки

Протягом 2008-2017 років на ринку санаторно-курортних послуг спостерігаються негативні тенденції щодо зменшення як кількості санаторно-курортних закладів, так і кількості споживачів, що обумовлено низкою ринкових та неринкових факторів.

Висока значимість санаторно-курортного оздоровлення обумовлена скороченням тривалості життя, високим рівнем захворюваності населення.

Визначено фактори, які стримують розвиток ринку санаторно-курортних послуг в Україні. Зокрема, до таких факторів належать:

- недостатнє маркетингове забезпечення діяльності санаторно-курортних закладів, в т.ч. недосконала система маркетингових комунікацій та просування послуг;

- невигідне позиціонування українських курортів та санаторнокурортних закладів;

- слабо розвинута і застаріла санаторно-курортна інфраструктура, низька якість послуг і недостатній рівень обслуговування в порівнянні з аналогічними показниками зарубіжних курортів;

- низький рівень доходів населення; недостатній рівень державного сприяння розвитку ринку санаторно-курортних послуг;

- недостатній обсяг інвестицій в розвиток санаторно-курортних закладів.

Перешкодою на шляху розвитку ринку санаторно-курортних послуг в Україні є запроваджені у 2019 р. зміни щодо нарахування туристичного збору.

Важливим фактором впливу на розвиток ринку санаторно-курортних послуг є ефективне фінансове забезпечення закладів на основі різноманітних джерел і форм залучення, розподілу і використання грошових коштів. Слід приділити увагу залученню клієнтів, які придбають санаторно-курортні путівки за власні кошти, порівняно з тими, що отримують путівки через Фонд

соціального страхування. На основі проведеного аналізу профілю клієнта санаторія, зроблено висновок, що такі клієнти є активними користувачами Інтернет і соціальних мереж.

Необхідно запроваджувати цифрові технології просування в систему інтегрованих маркетингових комунікацій санаторіїв України та формування цифрової (digital) стратегії просування з метою залучення клієнтів, які придбають путівки за власні кошти.

Також доцільно поширювати взаємодію санаторно-курортних закладів з ринковими посередниками (туристичні фірми, опііпе-отельєри), що сприятиме більш активному залученню індивідуальних клієнтів.

Ринок санаторно-курортних послуг України є потенційно привабливим, тому для його подальшого ефективного розвитку та максимального використання потенційних можливостей необхідним є системне впровадження цифрових технологій просування та розробка маркетингових цифрових (digital) стратегій.

Результати досліджень доводять, що різні регіони України багаті на мінеральні та кліматичні ресурси, які дають можливість розвивати санаторну діяльність. Велика кількість санаторних комплексів свідчить про багаті запаси природних ресурсів, які потрібно використовувати розумно та з користю. У процесі проведеного аналізу діяльності санаторіїв, визначено їх типізацію та спеціалізацію. Санаторно-курортне господарство переважно створюється в місцях зосередження сприятливих рекреаційних ресурсів, лікувальні та оздоровчі властивості яких мають територіальні особливості. Це визначає спеціалізацію санаторно-курортних регіонів на наданні певних видів лікувальних чи відпочинкових послуг.

Для підвищення ефективної діяльності санаторіїв необхідним є реформування їх діяльності, яке має базуватися, з одного боку, на удосконаленні фінансово-економічних механізмів відтворення курортно-

рекреаційного потенціалу, створенні доступного й ефективного ринку санаторно-курортних й оздоровчих послуг для максимального задоволення потреб споживачів, а з іншого - на заохоченні конкуренції й оптимізації управління цими закладами.

У перспективі потрібно звернути увагу на проблематику функціонування санаторіїв до яких належать: недостатня державна підтримка;

недостатня кількість капітальних вкладень для збереження і зростання ліжкового фонду;

низька купівельна спроможність населення країни; нерозвинений рівень кредитної системи та системи бонусів для споживачів санітарних послуг, розвиток інфраструктури тощо.

Для вирішення поставлених завдань у перспективі потрібно вивчати і здійснювати медико-біологічну оцінку якості природних ресурсів тих населених пунктів, у яких на сьогодні відсутні санаторії, залучати інвестиції, розширювати послуги організації відпочинку, дозвілля і розваг тощо. Важливим напрямком подальших досліджень має стати обґрунтування майбутніх потреб у санаторіях.

Список використаних джерел

1. Ведмідь Н. Методологічні основи типізації суб'єктів санаторно-курортної діяльності / Н. Ведмідь // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2012. - №6. - С. 72-83.
2. Гуменюк В.В. Фінансування санаторно-курортних послуг в дискурсі соціального страхування/ В.В. Гуменюк//Економічний вісник Донбасу. - 2013. - №1. - С. 114-118.
3. Мазаракі А.А. Санаторно-курортні та оздоровчі підприємства: структурні параметри розвитку / А.А. Мазаракі, Н.І. Ведмідь // Економіка розвитку. - 2013. - №3. - С. 51-55.
4. Нежнік О. Аналіз чинного законодавства у сфері державного управління санаторно-курортним комплексом України / О. Нежнік// Актуальні проблеми державного управління. - 2015. - Вип. 2. - С. 106-111.
5. Войтович С.Я. Особливості дослідження та про- 25 яву поведінки споживачів санаторно-курортних послуг /С.Я. Войтович // Торгівля, комерція, підприємництво. - 2014. - Вип. 17. - С. 75-78.
6. Коваленко Н. Прогнозування розвитку санаторно-курортної діяльності в Україні / Н. Коваленко // Схід. - 2015. - № 8. - С. 25-29.
7. Закон України від 05.10.2000 р. № 2026-III із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 19.01.2006 р. N 3370-IV. - Електронні текстові дані. - Режим доступу : <http://zakon.golovbukh.ua/regulations/8186/8190/460435/>, вільний. - (дата звернення: 09.01.2017). - Назва з екрана.
8. Курортологія : підручник / О. М. Кравець, А. А. Рябев ; Харків, нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. - Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017.
9. Макаренко С. Н. История туризма / С. Н. Макаренко, А. Э. Саак. -

Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2003.

10. Рекреація і туризм Південної Європи [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://geoswit.ucoz.ru/index/0-388>

11. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу /І. В. Смаль. - Ніжин : Вид-во Ніжин, держ. ун-ту ім. М. Гоголя, 2010. - 336 с.

12. UNWTO Tourism Highlights 2014 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://dtxqt4w60xqpww.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_highlights_14_en.pdf

13. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг : підруч. / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич. - К. : Знання, 2008. - 661 с

14. Бабкин А. В. Специальные виды туризма / А. В. Бабкин. - Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. - 252 с.

15. Забуранна Л.В. Основні тенденції розвитку сучасного туристичного ринку України / Л.В. Забуранна // Економіка і управління. - 2011. - № 2. - С. 61-68.

16. Добуш Ю.Я. Маркетинг рекреаційних територій як інструмент становлення, розвитку та регулювання ринку рекреаційних послуг / Ю.Я.Добуш // Економіка розвитку. - 2008. - №3, т.2. - С.253-260.

17. Бабов К.Д. Передумови та перспективи розвитку курортного комплексу України / К.Д. Бабов, С.В. Омецинський, С.В.Леонова // Український географічний журнал. - 2005. - №2. -С. 67-69.

18. Балабанові О.І. Передумови підвищення конкурентноздатності санаторно-курортної галузі України [Електронний ресурс] / ОІ. Балабанова. - Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/balabanova2.htm.

19. Кіндрацька Г.І Стратегічний менеджмент: навч. посіб. / Г.І. Кіндрацька. - К.: Знання, 2010. - 406 с

20. Кифяк О. Основні напрямки регулювання рекреаційно-туристичного сектору економіки України [Електронний ресурс] / О. Кифяк. -

Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/kyfiak_o.litm

21. Казачковська Г.В. Можливості сталого розвитку туризму та курортів в Україні [Електронний ресурс] / Е.В. Казачковська. - Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/kazaclikovska.litm.

22. Карсекін В.І. Економіко-організаційні проблеми розвитку лікувальнооздоровчих закладів туристичної сфери в Україні / В.І. Карсекін, Л.М.Еопкало // Проблеми інформатизації рекреаційної та туристичної діяльності в Україні: Перспективи культурного та економічного розвитку: пр. Міжнар. Конгресу. - Трускавець, 2000. - С. 223-226.

23. Електронні текстові дані. - Режим доступу : <https://travelask.ru/china/hainan/istochniki>

24. Бальнеологічні курорти та мінеральні води країн Карпатського регіону // Довідник 2000. - Ужгород, 2000. - 84 с.

25. Закарпаття - санаторії та туризм. Статистичний збірник / Державний комітет статистики України, Еоловне управління статистики у Закарпатській області. - Ужгород, 2010. - С. 39-58

26. Курортно-рекреаційні зони Закарпаття. // Довідник 2000. - Ужгород, 2000. - 235 с.

27. Курортні ресурси України / Під ред. проф. М. В. Лободи. - К.: Укрпрофоздоровниця, «Тамед», 1999. - 334 с.

28. Любіцева, О. О. Рекреаційна географія і розвиток туризму: Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля // Міжнародна науково-практична конференція (4-6 червня 2004 р.). - К.: КНУКІМ, 2005. - С. 54-62.

29. Молнар, О. С. Оцінка наявного туристично-рекреаційного потенціалу рекреаційних зон Закарпаття / О. С. Молнар, О. І. Марченко // Екологічний вісник. - 2008. - № 7. - С. 24-29.

30. Лужанська, Т. Ю. Сільський туризм: історія, сьогодення та

перспективи: [навч. посібник] / Т. Лужанська, С. Махлинець, Л. Тебляшкіна; за ред. І. Волошина. - К.: Кондор, 2008. - 385 с.

31. Москаленко, В. Ф. Курортна галузь та перспективи її розвитку / В. Ф. Москаленко, Б. Ф. Омецинський, С. М.Омельянець, К. Д. Бабаєв // Український бальнеологічний журнал. - 2001. - №4. - С. 5-1

32. Покоłodна, М. М. Конспект лекцій по дисципліні «Рекреаційні комплекси» / М. М. Покоłodна, А. А. Рябев, І. Л. Полчанінова; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. - Х.: ХНАМГ, 2010. - 116 с.

33. Карсекін В.І. Економіко-організаційні проблеми розвитку лікувальнооздоровчих закладів туристичної сфери в Україні / В.І. Карсекін, Л.М.Гопкало // Проблеми інформатизації рекреаційної та туристичної діяльності в Україні: Перспективи культурного та економічного розвитку: пр. Міжнар. Конгресу. - Трускавець, 2000. - С. 223-226.

34. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація): навч. посіб. / [за ред. А.А. Мазаракі]. - К.: КНТЕУ, 2011. - 296 с.

35. Букреев И. А. Оценка системы реализации рекреационного потенциала / И.А.Букреев // Актуальні проблеми економіки. - 2014. - № 7. - С.275-283.

36. Должикова-Поліщук Л.В. Особливості та тенденції управління туристичною діяльністю / Л.В. Должикова-Поліщук // Актуальні проблеми економіки. - 2014. - № 9. - С. 103-112.

37. Економічна енциклопедія. У 3-х т. Т. 1. / [редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. - К. : Академія, 2000. - 864 с.

38. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація): навч. посіб. / [за ред. А.А. Мазаракі]. - К.: КНТЕУ, 2011. - 296 с.

39. Єрмаченко В.Є. Удосконалення системи збору первинних даних як одне із завдань забезпечення планування стратегічного розвитку туристичної галузі України / В.Є. Єрмаченко, Н.А. Дехтяр, С.В. Знахур // Актуальні

проблеми економіки. - 2015. - № 3. - С. 401-414.

40. Забуранна Л.В. Основні тенденції розвитку сучасного туристичного ринку України / Л.В. Забуранна // Економіка і управління. - 2011. - № 2. - С. 61-68.

41. Иванов Н.Н. Управление сферой услуг: инфраструктурный подход: монография / Н.Н. Иванов. - СПб: ГУЭФ, 2001. - 579 с.

42. Іллюшина О.М. Результати фінансово-економічної діяльності курортно-туристичних підприємств як індикатор ефективності використання кадрового забезпечення курортно-туристичного регіону / О.М.Іллюшина // Сталий розвиток економіки. - 2012. - №4 (14). - С.135- 140.

43. Історія курорту Хмільник [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://klimilnyk-zdrav.com.ua/pro-sanatoriy/istoriya-kurortu-limilnik1449.html>

44. Ковальський М.Р. Державне управління землями рекреаційного призначення / М.Р.Ковальський // Економіка України. - 2014. - № 12. - С. 67- 73

45. Козловські М.В. Інноваційні складові трансформацій туристичних підприємств / М.В. Козловська // Економіка і управління. - 2011. - № 4. - С. 50-55.

46. Логвина Е.В. Развитие санаторно-курортной сферы - одно из приоритетных направлений рекреации /Е.В. Логвина // Культура народов Причерноморья. - 2012. - №220. - С.60-64.

47. Лугінін О.С. Статистика: підруч. / О.С. Лугінін. - Київ: Центр учбової літератури, 2007. - 608 с.

48. Лупи́пин Н.П. Економіка й організація міжнародного туризму / Н.П. Лупи́пин, П.В. Лупи́пин. - Луцьк, 2003. - 620 с.

49. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг: підруч. / М.П. Мальська, Н.В.Антонюк, Н.М.Еанич. -К.: Знання, 2008. - 661 с

50. Мельник О.М. Асортиментна стратегія ефективності туристичних організацій / О.М.Мельник // Актуальні проблеми економіки. - 2010. - №8. - С.

140-144.

51. Мигалина Ю.Ю. Розвиток санаторно-курортної справи в Україні [Електронний ресурс] / Ю.Ю.Мигалина. - Режим доступу: <http://tourlib.net/ziaiiikg/mygalyna2.htm>

52. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження / С.В. Мочерний. - Львів: Світ, 2001. - 416 с.

53. Інтернет-портал uaHotels.info [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://uahotels.info>

54. Захарченко П.В. Динамические модели управления предложением курортно-рекреационных услуг [Электронный ресурс] / П.В. Захарченко. - Режим доступа: http://tourlib.net/statti_tourism/zaharchenko.htm

55. Гудзь П.В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій: монографія / П.В. Еудзь. - Донецьк: ІЕПД, 2001. - 270 с

56. Добуш Ю.Я. Маркетинг рекреаційних територій як інструмент становлення, розвитку та регулювання ринку рекреаційних послуг / Ю.Я.Добуш // Економіка розвитку. - 2008. - №3, т.2. - С.253-260.

57. Забуранна Л.В. Основні тенденції розвитку сучасного туристичного ринку України / Л.В. Забуранна // Економіка і управління. - 2011. - № 2. - С. 61-68

58. Ильина Е.Н. Туроперарайтинг: организация деятельности: монография / Е.Н.Ильина. - М.: Финансы и статистика, 2001. - 398 с

59. Казачковська Е.В. Можливості сталого розвитку туризму та курортів в Україні [Електронний ресурс] / Е.В. Казачковська. - Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/kazaclikovska.htm

60. Кифяк О. Основні напрямки регулювання рекреаційно-туристичного сектору економіки України [Електронний ресурс] / О. Кифяк. - Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/kyfiak_o.litm.

61. Статистичний щорічник України за 2013 рік: стат. вид. / [за ред. О.О. Осауленка]. - К.: Держстат, Август-Трейд, 2014.-656с.
62. Субота М.В. Інноваційні підходи до стимулювання розвитку курортів / М.В.Субота // Проблеми науки. - 2012. - № 12. - С. 28-32.
63. Столяренко А.В. Эффективность деятельности санаторно-курортного комплекса: методологические основы / А.В.Столяренко // Культура народов Причерноморья. - 2012. - №238. - С.93-95.
64. Субота М.В. Стратегічні орієнтири державної політики стимулювання розвитку курортної діяльності / М.В.Субота // Економічний вісник університету. - 2013. - № 20/2. - С. 353-358
65. Туристична діяльність в Україні [Електронний ресурс]: стат. бюл. / Державна служба статистики України. - Режим доступу: [http ://www.ukrstat. gov.ua/](http://www.ukrstat.gov.ua/).
66. Войтович С.Я. Особливості дослідження та про- 25 яву поведінки споживачів санаторно-курортних послуг /С.Я. Войтович // Торгівля, комерція, підприємництво. - 2014. - Вип. 17. - С. 75-78
67. Еальків Л. І. Статистичне оцінювання розвитку туристичного бізнесу в областях Західної України / Л. І. Еальків, І. Я. Кулиняк // Стратегічні напрями розвитку рекреації у туристичній діяльності та її вплив на соціально-економічний стан західного регіону України: монографія / [за ред. О. І. Скаска]. - Львів : Растр-7, 2017. - 172 с. - С. 59-94.